

LA SITUACIÓ ACTUAL DE LA AGRICULTURA AL PLA DE MALLORCA

Francisca FLORIT ALOMAR

La situació actual de l'agricultura a la comarca del Pla de Mallorca és el resultat d'un llarg procés històric que té els seus antecedents més immediats en les transformacions operades a partir del segle XIX fonamentalment, però sense oblidar les indicències de temps enrera sobre aquest paisatge, i que culminaran amb la polvorització de la gran propietat -al menys parcialment- amb uns efectes que es veuran agreujats per l'impacte del turisme a partir de la dècada dels anys 50 del nostre segle.

Pel que fa a la propietat de la terra, una bona partida de fonts posen de manifest que des de temps medievals, convivint amb la gran propietat nobiliària, es va anar configurant també una petita propietat, com antecedent a registrar del que serà un massiu accés a la propietat rural del petit propietari i del jornaler del camp a partir del darrer terç del segle XIX.

Confirmen aquest fet les condicions del Repartiment, les notícies d'establits quasi immediats, i la política repobladora de Jaume II al 1300.

A més a més, però, les crisis dels segles XIV-XV es liquiden, com és sabut, amb un reforçament de la Ciutat front a la Part Forana, fet que es tradueix amb la pressió fiscal i l'acaparament progressiu de la propietat per part de la pagesia, sobre la qual pesaven els gravàmens fiscals anteriorment assenyalats.

Per altra banda, els Stims del 1578, concretament, registren propietaris mitjans i petits. Per tant, s'ha d'assenyalar, al mateix temps que l'origen de la gran propietat ciutadana, la pervivència dels establiments fins a la primera meitat del segle XIX, que explicarien l'existència de la petita propietat, fins i tot abans de les grans parcel·lacions que transformen el paisatge de la comarca.

A partir de l'anàlisi de l'Ami-llarament (1860-65), hem pogut constatar l'existència d'una estructura de la propietat rústica, que atenent l'extensió i distribució de la mateixa era un símptoma clar de la polarització social existent en aquell moment: per una part, la noblesa, grup social aristòcrata, que practica sistemàticament l'absentisme i que està més identificat amb l'administració central de Madrid - per interessos o per ocupació - que amb les seves pròpies terres ubicades al Pla. Aquest grup expressa la seva prepotència a través d'unes relacions socio-econòmiques determinades, és a dir, sobre el paisatge aquesta dominació té l'exponent més clar en la possessió, cèdula rural entorn a la qual s'aglutina l'activitat agrícola del moment i en el terreny de les relacions socials, les conegudes formes de dependència de la pagesia respecte al senyor.

Per una altra part, hi ha la pagesia, grup no homogeni, ja que dins aquesta hauríem de diferenciar quatre categories: els jornalers, amb unes condicions socials i econòmiques quasi de subsistència; els petits propietaris, amb una situació no gaire més favorable, exceptuant la seva condició de propietaris; els propietaris-jornalers, fórmula mixta entre uns i els altres; i, finalment, els arrendataris, amb un paper doble: de grup acomodat que gaudeix d'un prestigi social respecte a la resta de la pagesia i de subordinat respecte al senyor. En tot cas el denominador comú que defineix la pagesia és que aquest grup és el que treballa la terra (terres eminentment cerealícoles), amb unes tècniques tradicionals i sota unes condicions més o menys favorables segons la pròpia situació econòmica, però sobretot segons el grau de vinculació a la possessió.

Per causes diverses (jurídiques, institucionals, econòmiques) a partir de la segona meitat del segle

XIX, aquesta propietat rústica sofreix profundes transformacions a dos nivells: el social i l'econòmic; ambdós interactuen modificant substancialment i de forma progressiva aquest paisatge rural i les seves relacions de producció.

Des d'un punt de vista social, la polarització a la que feiem referència abans, es va suavitzant en el sentit que el grup aristòcrata s'ha d'adaptar progressivament a conjuntures socials i econòmiques que no sempre li són favorables; aquells nobles que poden aguantar l'empenta, mantenen el seu "status", però, uns altres es veuen obligats a desprendre's d'aquell que fins llavors havia estat el símbol de la seva grandesa, és a dir, la terra. Aquesta incentivació de la "propietat de la terra", és, tal volta, el motor d'inversió de treball que anirà paral·lel -encara que no sempre- a renovació o substitució de cultius. En tot cas, a mesura que es generalitzen les segregacions, és evident que s'operen canvis sobre el paisatge: nous cultius, proliferació de casetes de camp, camins d'establidors, i, naturalment un minifundisme cada vegada més acusat que no semblava gaire problemàtic en aquest moment, sinó tot el contrari: una fórmula d'accedir a la propietat de la terra.

Sense que desapareixin radicalment alguns dels trets que caracteritzaven la comarca a mitjan del segle XIX (així, la possessió es manté sobre el paisatge com a símbol d'antany), de cada vegada més s'hi van superposant elements nous que responen a comportaments socials i econòmics ben diferents als anteriors.

La conjunció de dos tipus de factors és la que ha donat lloc a la situació actual; aquests són:

- 1.- Els propiament agraris.
- 2.- Els factors exteriors, aliens a l'agricultura, però que l'articulen dins el sistema capitalista de forma subordinada. Dins a-

quest grup s'ha de contemplar el paper del turisme com a factor multiplicador de l'economia i com a element transformador de l'estructura socio-professional no sols del Pla, sinó també de tota l'Illa.

En conclusió, la comarca del Pla és definida pels següents trets:

Quant a l'estructura de la propietat: una extensió i una distribució inadequades que originen un fort minifundisme, irregularitat i dispersió parcel·lària. Situació que ja detectàvem a mitjan segle XIX, però que en definitiva és el resultat final del procés de polvorització de la gran propietat nobiliària. D'aquesta situació es deriven una sèrie de conseqüències, tals com l'existència d'unitats d'explotació inferiors als òptims econòmics, i que impossibiliten una gestió agrícola inadequada; fet que comporta un augment de costos de temps i d'energia, al mateix temps que obstaculitza i encareix la mecanització.

Aquests condicionants morfològics són els que obliguen, entre altres coses, a mantenir uns cultius i unes tècniques tradicionals. Malgrat que s'hagi experimentat un avanç d'alguns cultius, com els farratgers, el grup cereals-lleguminoses continua essent el predominant. Però, a més, a mesura que des de finals del segle XIX i, sobretot, a partir del segle XX, s'anaren introduint cultius arboris com l'ametler o la figuera, evidentment s'ha desembocat en la típica dualitat de cultius amb una manca de cura adequada, i, al mateix temps, aquesta combinació dificulta tremendament la recol·lecció i obstrueix qualsevol millora tècnica.

El règim de tenència de la terra predominant és el d'explotació directa, que abasta el 70,63% de la superfície conreada (enfront del 9,72% d'arrendament; el 18,31% d'amitgeria, i l'1,34% de sistemes no especificats). Sistema que, sens

dubte, s'ha vist afavorit, dins l'àmbit cronològic que nosaltres hem estudiat, per l'accés a la terra de pagesos que, gràcies a l'establiment es convertien en propietaris. Tot això lluny d'una visió optimista, hem d'assenyalar que amb dades obtingudes de l'estructura socio-professional podem demostrar que es produeix una dualitat de funcions en gran part dels censats com a pagesos. Evidentment, ens trobam davant un fenomen típic d'aquesta comarca, com és l'agricultura a temps parcial. En aquest sentit, cal assenyalar que els censos de població registren la denominació de "labradors" per pura inèrcia del terme, ja que la comparació numèrica amb els totals dels altres sectors evidencien aquesta realitat.

Parlàvem en un principi d'un segons grup de factors que havien accelerat el procés de despersonalització agrària d'aquesta comarca i, com element determinant, del turisme. Efectivament, aquest actua com a disparador de la transformació, i al mateix, possibilita l'existència de l'agricultura a temps parcial, a la qual abans ens referíem.

Aquesta transformació es manifesta sobre la comarca per partida doble: el primer lloc, en tant que la demografia acusa aquesta incidència reflectida en una forta emigració rural (flux típic camp-ciutat) amb unes seqüeles clarament negatives. Així mateix, s'acusa una transformació sectorial de la població activa i dels sectors productius no agraris de la comarca: d'aquesta manera es configuren els tallers familiars o de petita empresa, que multipliquen la producció per efectes del turisme, i, al mateix temps nous llocs de treball acaparen part de la població activa que es dedicarà a l'agricultura a temps parcial com activitat complementària. Sols el grup més conseqüent, estancat i quasi testimonial d'un temps ja passat, es dedica exclusivament al treball del camp; és un sector minoritari de

la pagesia que s'identifica amb la població madura-vella.

Es a dir, que el turisme actua com a factor de transformació de la dinàmica demogràfica i de l'estructura socio-professional.

Però, en segon lloc, la seva incidència es denota sobre el paisatge en el sentit que el capital acumulat en el sector turisme, en comptes de reinvertir-se en l'agricultura, modifica el paisatge rural transformant l'hàbitat que fins el moment l'havia caracteritzat i convertint les petites casetes de camp en segones residències; s'inicia així un procés de rururbanització dins la zona.

Aquesta imatge del Pla, tan precària des d'un punt de vista agrícola, creim que respon a uns condicionaments que coadjuven a la seva fossilització. Entre aquests hauríem de destacar, en primer lloc, unes limitacions d'ordre físic, com són la inexistència de conques hidrogràfiques i una escassa pluviometria que originen una manca de recursos aquífers, circumstància que per ella mateixa impossibilita l'aplicació de les tècniques de reguï amb tot el que comporta d'intensificació i/o renovació-substitució de cultius.

Aquesta deficiència es veu agreujada per unes característiques edafològiques que no afavoreixen en res el desenvolupament d'una agricultura moderna; aquests són: Ph superior a 7, baixa proporció de matèries orgàniques, alt percentatge de carbonats i deficiència de nitrats i fòsfors.

Un segon grup de condicionants d'ordre econòmic: el binomi baixa producció-baixa rendabilitat es relaciona directament amb:

1.-L'estancament general de les tècniques de cultiu, es a dir, pervivència de la rotació tradicional pròpia dels països que practiquen agricultura extensiva de seca, enfront de sistemes moderns d'agricultura intensiva de reguï, molt localitzats i minori-

taris al Pla.

2.- Dependència de l'agricultura del sector industrial pel que fa a maquinària, adobs, etc.

3.- Dins el capital dels "ou-pouts", cal remarcar l'elevació de la massa salarial que, davant la política de preus i de comercialització, encara redueix els marges de beneficis. Fet aquest, que, tal vegada, explica la manca d'inversions al camp i, en definitiva, la seva descapitalització: els estalvis de l'agricultura flueixen a entitats bancàries o bé a altres sectors econòmics.

4.- Vies de comercialització mediatitzades i política de preus que reinverteix en beneficis per als intermediaris.

5.- L'escassa reinversió de capital es dirigida a la rururbanització i no a l'explotació pròpiament agrària.

Un tercer grup de condicionaments són d'ordre cultural. Una aproximació a la mentalitat de la pagesia del Pla, considerada com a col·lectiu i, per tant, exceptuant alguns sectors més dinàmics, estaria configurada pels següents trets:

1.- Conformisme que s'expressa en l'actitud d'assumir la situació d'estancament i precaritat sense cap acció de rebel·lia.

2.- Qualitat de vida que respon a un nivell que es limita a cobrir les necessitats primàries. Això possibilita -i no la rendabilitat- l'acumulació d'estalvis com a objectiu primordial i com a fet tradicional que hereva de temps enrera, dels seus avantpassats.

Els ingressos no es destinen a renovacions agràries ni tan sols a despeses en comoditats ni oci.

3.- A la vida quotidiana, els elements tradicionals es reflecteixen a dos nivells:

3.1. En els costums, vestimenta, dieta alimentícia, vocabula-

ri reduït i un analfabetisme real (el pagès no és capaç de comprendre amb profunditat i exactitud els mitjans de comunicació; sols capta l'anècdota de la imatge).

3.2. Quant a l'organització del treball: instrumental, cultius i tècniques tradicionals.

Aquest panorama origina una manca de creació d'oci pròpia i molt menys una vida cultural a nivell de poble. Els intents de recuperació i de culturalització, molt sovint, queden limitats als aspectes estrictament folklòrics.

La vertebració camp-ciutat, des del punt de vista cultural, és limitadíssima.

Davant aquesta situació general de la comarca, és obligat demanarnos quines han estat les estratègies o la política de planificació agrària dutes a terme.

Fins ara, l'única actuació oficial en aquest sentit, és l'anomenat "Plan de actuaciones de reforma y desarrollo agrario en la comarca Inca-Palma" (IRYDA).

La contrastació dels plantejaments teòrics proposats (producció horto-frutícola de reguiu, floricultura, plantes farratgeres...) i la realitat agrària de la comarca, demostren les dificultats d'aplicació d'aquest pla. En primer lloc perquè hi ha les ja explicades limitacions d'ordre físic, i que impossibiliten dur-lo a terme. Per altra part, factors de tipus humà s'hi interposen, per exemple, la manca de població activa agrària qualificada. Finalment factors de tipus econòmic: exigència d'una forta capitalització que no cobriria l'aportació de l'Estat, ni tampoc seria suficient l'aportació familiar-individual d'una comarca que practica l'agricultura a temps parcial, i precisament estancada per la manca d'inversions.

En definitiva, pensam que és un model d'importació que ha estat aplicat a altres zones geogràfiques

de l'Estat Espanyol, però que resulta una elaboració teòrica d'esquena a la realitat del Pla, de la seva infraestructura i del que és més important, de l'element humà.

Davant aquest plantejament oficialista hi ha hagut intents de renovació per part dels autèntics protagonistes, els pagesos.

En aquest sentit, cal assenyalar el naixement i l'actuació del sindicat "U.P.M.", testimonis i actors de les vivències quotidianes, de la realitat del camp, pragmàtics i realistes els seus plantejaments s'allunyen dels grans models teòrics, i ataquen directament els obstacles puntuals per al desenvolupament més immediat. Tenint en compte que ells parteixen d'una realitat concreta que, evidentment, eliminar, sinó millorar; per això mateix, dins el seu programa, les propostes són també concretes:

- eliminar el minifundisme
- planificar els conreus
- reorganitzar la ramaderia
- formació professional i assessorament tècnic
- muntar indústries de transformació dels productes agraris a prop de les zones de producció
- aturar la venda de terres útils per al conreu a persones no pageses
- fomentar el cooperativisme democràtic
- crear un esperit d'unió cap un sindicalisme fort i representatiu dels drets de tots els pagesos...etc.

La planificació de conreus (amb estudi previ i fases d'adaptació), les mesures de capacitació tècnica i de retenir la terra per al qui la treballa, són, tal volta, els aspectes que més els separen dels plantejaments d'IRYDA, i que, indubtablement, semblen més adients a la problemàtica agrària actual.

En definitiva, l'aparent antonòmia món tradicional/món nou s'ha d'entendre com a resultat de la su-

bordinació de l'estructura agrària a una economia capitalista, terciaritzada, on el turisme actua com articulador i, al mateix temps, com a factor de transformació del paisatge agrari i de l'estructura socio-professional del Pla. D'aquesta manera, s'efectua la incorporació del Pla de Mallorca dins el sistema capitalista, de forma subordinada i depen-

dent.

Caldria, doncs, una autèntica planificació i una estratègia d'actuacions que, que tenint en compte la realitat actual del Pla, preservi la seva personalitat geogràfica i, a la vegada, la incorpori definitivament a un procés de modernització.